

Geske Dijkstra*

Gemengde economie in Nicaragua

Tactisch concept, utopie of werkbare realiteit?

Op 19 juli 1979 begon een nieuwe fase in de Nicaraguaanse geschiedenis. Na een lange strijd onder leiding van het Sandinistisch Front voor de Nationale Bevrijding, FSLN, werd diktator Somoza verdreven. Er kon aan de opbouw van de door de bevrijdingsoorlog verwoeste economie worden begonnen. Deze opbouw richtte zich in eerste instantie op herstel en reaktivatie, en daarna op een herstrukturering: men wilde de enorme sociaal-economische ongelijkheid verkleinen en de afhankelijkheid van het buitenland verminderen (Ministerie van Planning, 1980 en 1981).

Deze doelstellingen werden nagestreefd binnen een 'gemengde economische orde'. Het 'gemengde' van de economie komt tot uitdrukking in twee kenmerken:

- staats- en partikuliere produktie bestaan naast elkaar;
- de koördinatie van economische activiteiten geschiedt zowel door (staats)planning als door de markt.

Direkt na de overwinning werden alle bezittingen van Somoza en zijn direkte aanhangers genationaliseerd. Daarmee kwam iets meer dan een vierde van de materiële produktie in staatshanden, zonder dat dit tot konflikten leidde met partikuliere ondernemers (de onteigende ondernemers behoorden immers alle tot de gevluchte Somoza-aanhangers). Tevens werden de buitenlandse handel en de banken genationaliseerd (die overigens geen geld meer in kas hadden), en de staat onteigende de (kleine, sterk verwaarloosde) goudmijnen die in buitenlandse handen waren. De binnenlandse handel bleef grotendeels in partikuliere handen.

*Geske Dijkstra is als wetenschappelijk assistent verbonden aan de Economische Fakulteit van de Rijksuniversiteit Groningen voor een onderzoek naar industrialisatie binnen de gemengde economische orde van Nicaragua. Van mei 1984 tot juni 1985 was ze daarvoor werkzaam op het INIES (Instituto de Investigaciones Económicas y

Sociales) in Managua. Dit onderzoek wordt gefinancierd door de Stichting Wetenschappelijk Onderzoek in de Tropen (WOTRO). De auteur dankt de leden en oudleden van de sekte 'Politieke en Institutionele Economie' van de Economische Fakulteit in Groningen voor hun opmerkingen naar aanleiding van een eerdere versie van dit artikel.

Het grootste deel (60 procent) van de nationale produktie was daarmee nog in handen van partikulieren. Het idee was om vooral via de banken en de controle over de buitenlandse handel een belangrijke invloed op de ekonomie uit te oefenen. Daarnaast greep de overheid in bij loon- en prijsvorming en werd de inkomstenbelasting voor bedrijven en partikulieren verhoogd.

Het doel was een herstructurering van de ekonomie tot stand te brengen zonder volledige controle over de produktiemiddelen, maar via een controle over de winsten (Wheelock, 1981). De staatssektor zou de "spil van de reaktivatie- en transitie-processen" zijn (Ministerie van Planning, 1980). Bewuste planning en met behulp van allerlei instrumenten ingrijpen in de ekonomie zouden ertoe leiden dat de staat de controle zou krijgen over de investeringen. Zo zou de toekomstige richting van de ekonomie bepaald kunnen worden.

Het is de vraag of deze ideeën uitvoerbaar zijn. Is het mogelijk een zo vergaande vorm van planning in te voeren binnen een gemengde ekonomie? En verder: kan zo'n gemengde ekonomie een stabiel systeem zijn? Op het eerste gezicht is de gemengde ekonomie van Nicaragua behoorlijk stabiel. Nu, zes en een half jaar na de revolutie is nog steeds ruim 50 procent van de produktie in partikuliere handen en spelen marktelementen naast planning nog steeds een belangrijke rol. Het is echter de vraag of er geen destabiliserende tendensen aanwezig zijn.

Uit de theorie en uit de ervaringen van andere dergelijke 'gemengde ekonomieën', die overigens altijd uitmondde in een min of meer centraal gepland systeem (bijvoorbeeld de 'Nieuwe ekonomische politiek' in de Sovjet-Unie tussen 1921 en 1928), zijn enkele factoren af te leiden die van invloed kunnen zijn op de stabiliteit van een gemengde orde:¹

- de ideologie van de leiders en de redenen waarom ze voor een gemengde ekonomie hebben gekozen (betreft het een korte- of een langere-termijnpolitiek);
- de gevoerde ekonomische politiek en de resultaten daarvan;
- de gebruikte beleidsinstrumenten en de effecten daarvan op bedrijven (de eventuele partijdigheid of onpartijdigheid ten opzichte van partikuliere bedrijven);
- de politieke bereidheid van partikuliere ondernemers om te produceren en te investeren;
- externe factoren.

Uit het onderzoek dat ik naar de Nicaraguaanse gemengde ekonomie heb gedaan blijkt dat deze factoren ook in dat land in mindere of meerdere mate van belang zijn. In het volgende beschrijf ik deze

factoren voor de Nicaraguaanse situatie, om daarvan hun (de)stabiliserende rol te kunnen afleiden.

Waarom gemengde economie?

Voor de toekomst van de gemengde economie is de vraag van belang wie de macht in het land in handen hebben en wat voor economisch systeem deze machthebbers uiteindelijk voor ogen hebben. Zien ze de gemengde economische orde slechts als een tactisch concept, als een overgangsfase op weg naar een centraal geplande orde, of als een stelsel waarbinnen ze ook op langere termijn hun doelstellingen kunnen nastreven? Deze vragen zijn in de praktijk moeilijk te beantwoorden, maar we kunnen voor de Nicaraguaanse situatie enkele elementen aandragen die mogelijk van belang zijn.

Buiten kijf staat dat het *FSLN* sinds de revolutie het beleid in het land heeft bepaald. Aanvankelijk was het *FSLN*, dankzij de brede steun die het Front tijdens de bevrijdingsoorlog had verworven, de belangrijkste groepering binnen de 'Nationale Regering van Wederopbouw'. Bij de in november 1984 gehouden verkiezingen is die steun van de bevolking opnieuw bevestigd, en nu is een van de *comandantes* van het Front, Daniel Ortega, president.

De ideologie van het *FSLN*, het *sandinisme*, heeft twee overheersende kenmerken. In de eerste plaats is dat een sterk anti-imperialisme. In de tweede plaats wordt het *FSLN* als de 'voorhoede' gezien van arbeiders en (kleine) boeren, in die zin dat deze groeperingen volgens het sandinisme de echte macht in handen hebben (Borge, 1981). Toch werd gekozen voor een gemengde economie, wat inhield dat de 'nationale eenheid' benadrukt werd: behalve aan arbeiders en boeren werd ook aan ondernemers een belangrijke rol toegedacht in de wederopbouw van de economie (Carrión, 1981).

Er waren verschillende redenen om voor een gemengde economie te kiezen. Ten eerste waren er politieke redenen, zowel binnen- als buitenlandse. De nieuwe regering steunde op een brede coalitie van alle vroegere oppositiegroeperingen tegen Somoza. Het *FSLN* was weliswaar het sterkst gebleken in de militaire strijd, voor het opbouwen van staat en economie had het front de steun van zoveel mogelijk sectoren nodig. Verdergaande nationalisaties zouden grote groepen uit middenklasse en bourgeoisie vervreemd hebben van de regering en zouden tot politieke en economische chaos geleid hebben. Internationaal gezien was het belangrijk steun te verkrijgen van zoveel mogelijk landen en organisaties. De economie was geheel ontreedd, en alleen al om de mensen te laten overleven waren direkt omvangrijke importen van voedsel en medicijnen noodzakelijk. Verdere nationalisaties zou de internationale hulp, die nu gedurende de eerste maanden royaal was, sterk verminderd hebben.

In de tweede plaats was er een praktisch argument dat tegen meer nationalisaties pleitte. Door de konfiskatie van de bezittingen van

Somoza moest de overheid van de ene op de andere dag een groot aantal ondernemingen in landbouw, industrie en dienstensektor besturen. Deze taak was al moeilijk genoeg; meer onteigenen zou een effectief bestuur van de staatssektor bijna onmogelijk gemaakt hebben.

Het derde argument voor handhaving van een gemengde economie is van theoretische oorsprong. De Nicaraguaanse regering baseert zich op *Bettelheim*, die een volledige socialisatie van de produktiemiddelen alleen mogelijk acht wanneer de arbeidsdeling verder voortgeschreden is. In een onderontwikkelde economie worden veel goederen en diensten echter in zeer kleine eenheden voortgebracht, met een zeer geringe arbeidsdeling. Een effectieve socialisatie van deze produktie-eenheden is niet mogelijk (Bettelheim, 1975).

Ten slotte is er het geopolitieke argument. Zo zegt bijvoorbeeld *comandante* en minister van Binnenlandse Zaken Tomás Borge: "Ook al hadden we anders gewild, de geopolitieke faktor dwong ons tot de ontwikkeling van politiek pluralisme en van een gemengde economie" (*Pensamiento Propio* 24, juni/juli 1985). Nicaragua is geen eiland; het grenst aan Costa Rica en Honduras en is lid van de Midden-Amerikaanse Gemeenschappelijke Markt. De intensieve handels- en andere relaties met de buurlanden maken het vrijwel onmogelijk dat Nicaragua een economisch systeem zou hebben dat geheel anders is dan dat van de omringende landen.

De ligging in Centraal-Amerika, dicht bij de Verenigde Staten, bemoeilijkt grote afwijkingen van een kapitalistisch stelsel nog meer. Zelfs een gematigde gemengde economie roept de vijandschap van de VS op. Handhaving van de gemengde economie heeft tot nu toe geholpen de steun van andere westerse en Latijnsamerikaanse landen vast te houden en dat heeft een direkte militaire interventie tot nu toe kunnen voorkomen.

Wanneer we de argumenten voor handhaving van een gemengde economie nader beschouwen, blijkt dat de meeste een korte- of middellange-termijnkarakter hebben. Het aan Bettelheim ontleende 'onderontwikkelingsargument' gaat bijvoorbeeld enkel op voor kleinschalige produktie en zegt niets over grootschalige (kapitalistische) produktie. Het is daarom van tijdelijke aard, net als het praktische argument: wanneer de produktiekrachten eenmaal verder ontwikkeld zijn, en het FSLN meer geschoold kader heeft, zou een gemengde economie niet meer nodig zijn. Ook het binnenlands-politieke argument verliest zijn geldigheid wanneer het FSLN zijn steun onder de bevolking gekonsolideerd heeft.

Het geopolitieke en internationaal-politieke argument is het enige dat een lange-termijnkarakter bezit. Een alternatief voor de huidige 'overlevingsbalans' gebaseerd op handhaving van de gemengde economie en politiek pluralisme is alleen denkbaar bij een onvoor-

waardelijke steun van de Sovjet-Unie. Tot op heden lijkt de Sovjet-Unie echter niet bereid Nicaragua op dezelfde manier te steunen als bijvoorbeeld Cuba. En het is niet zozeer het afwijkende karakter van de Nicaraguaanse revolutie dat deze Sovjet-betrokkenheid vermindert, als wel de geografische positie van Nicaragua zo dicht bij de VS.²

Nicaragua: ontwikkelingen in het bruto nationaal produkt (BNP) in dollars van 1970 en in procenten, en in de betalingsbalans in miljoenen dollars, 1978-1984

tabel 1

	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984 ^a
BNP (miljoen \$)	1155	850	935	984	973	1018	1004
BNP per hoofd (\$)	442	316	337	344	329	333	316
groei BNP (procent)	-7,8	-26,4	10,0	5,3	-1,2	4,7	-1,4
exporten	720	672	495	553	447	463	428
importen	658	511	909	1037	829	933	902
saldo handelsbalans	62	161	-414	-484	-382	-470	-474
saldo lopende rekening	-34	90	-491	-569	-514	-528	-517
buitenlandse schuld	961 ^b	1131	1583	2195	2725	3319	3913
verhouding betaalde aflossing en rente/ exportopbrengsten (procent)	14,3 ^b	8,9	16,2	30,9	37,8	17,9	27,8

a. voorlopige cijfers

b. uit CEPAL, *Centroamérica: Evolución de sus economías en 1983* (voorlopige versie), Mexico, maart 1984

Bron: CEPAL, *Notas para el Estudio Económico de América Latina y el Caribe, 1984, Nicaragua*, Mexico, juli 1985.

Daarom is het niet verrassend dat ook de Nicaraguaanse regering de gemengde economie om deze reden als duurzaam beschouwt. Borge zegt in het eerder aangehaalde interview: "Deze *taktiek* is geleidelijk aan veranderd in *strategie*". We kunnen konkluderen dat de sandinisten in deze situatie op een gemengde economie zijn aangewezen, wat voor economisch systeem ze eigenlijk ook op langere termijn zouden willen.

Economisch beleid en resultaten

De economie herstelde zich in de jaren 1980 en daarna enigszins van de gevolgen van de bevrijdingsoorlog (tabel 1). De groeicijfers die Nicaragua in 1980, '81 en '83 realiseerde staken gunstig af tegen de veelal negatieve groeicijfers van de omringende landen. In 1982 en in 1984 werd echter geen positief groeicijfer bereikt, en volgens de voorlopige schatting voor 1985 in dit laatste jaar ook niet (-1,9 procent,

2. Aldus een hoge Sovjet-diplomaat, volgens NACLA (1985).

LAWR 20-12-'85). Per hoofd van de bevolking is er nog steeds sprake van een daling ten opzichte van 1978, het laatste jaar voor de revolutie. Wel is de verdeling van het nationale inkomen, vooral in de eerste jaren, verbeterd. De koopkracht van de armste groepen werd verbeterd; zij kregen voor het eerst toegang tot elementaire basisvoorzieningen als onderwijs en gezondheidszorg (Dijkstra, Van Hees en Krop, 1983, 3-11).

Het herstel van de productie ging gepaard met twee soorten onevenwichtigheden. In de eerste plaats een *externe* onevenwichtigheid: grote tekorten op de betalingsbalans en een toenemende buitenlandse schuld. Het voortdurende tekort op de betalingsbalans is grotendeels het gevolg van de ongunstige positie van het land in de internationale arbeidsverdeling. Het land exporteert koffie, katoen, suiker en vlees; producten met een gelijkblijvende of dalende prijs op de wereldmarkt. Importen bestaan uit olie, machines en vele andere noodzakelijke grondstoffen en halfabrikaten die voortdurend in prijs stijgen. Tussen 1979 en 1984 is de ruilvoet voor Nicaragua met 29 procent verslechterd (CEPAL, 1984).

Vooral na 1981 werd het gebrek aan buitenlandse deviezen nijpend: de buitenlandse hulp werd minder en de VS stelde zelfs een financiële boycot in, die ook gevolgen had voor de toekenning van leningen door internationale financiële instellingen. Omdat veel productie van importen afhankelijk is, was het moeilijk het peil van de productie te handhaven. Niet alleen de lopende productie had van het tekort aan deviezen te lijden, ook de investeringen liepen gevaar. Veel kapitaalgoederen (de bouw is een uitzondering) moeten immers worden geïmporteerd.

Ondanks de tegenvallende exportopbrengsten heeft Nicaragua de afgelopen jaren behoorlijk geïnvesteerd. Tussen 1980 en 1984 was de gemiddelde investeringsquote 17,3 procent per jaar; verreweg het grootste deel kwam voor rekening van de staatsinvesteringen. Veel van deze investeringen werden gefinancierd met buitenlandse leningen. Toch was er ook binnenlandse financiering nodig, wat een druk legde op het binnenlandse evenwicht.

De tweede onevenwichtigheid was dan ook van binnenlandse aard, en deze werd geleidelijk aan steeds ernstiger. Dit komt vooral tot uitdrukking in de toenemende *inflatie*. Deze werd eerst van 80 procent in 1978/'79 teruggebracht tot gemiddeld 23 procent gedurende 1980 tot en met 1982, maar in 1984 was deze al opgelopen tot 50 procent. In dat jaar was de inflatie nog voor een groot deel verborgen. Het beleid was er namelijk op gericht de officiële prijzen voor veel basiskonsumptiegoederen laag te houden. In de praktijk waren ze tegen die prijzen nauwelijks te krijgen zodat men op de zwarte markt was aangewezen met prijzen die drie à tien keer zo hoog lagen. Voorwaarde voor handhaving van de lage prijzen zou geweest

zijn dat het aanbod van deze goederen op peil blijft en dat de geldhoeveelheid niet al te veel toeneemt. Aan beide voorwaarden werd niet voldaan.

De geldhoeveelheid nam onder andere tot door een ruim kredietverleningsbeleid. Voor de wederopbouw waren vele kredieten nodig en deze werden niet altijd rendabel besteed. Ook kwam er voor het eerst een kredietstroom op gang naar de kleine en middelgrote producenten in de landbouw. Er waren producenten die niet mee wilden werken aan het herstel; andere konden niet produceren omdat er geen produktiemiddelen (zaden, kunstmest) waren. Weer andere hadden wel geproduceerd maar konden hun produkten niet verkopen omdat er geen vervoer was om de produktie naar de stad te brengen (Collins, 1982). In al deze gevallen konden de kredieten niet terugbetaald worden en werden ze kwijtgescholden.

Het *overheidstekort* nam vooral vanaf 1983 toe onder invloed van verhoogde defensie-uitgaven. De overheidsbestedingen waren echter al omvangrijk door de uitgaven voor onderwijs en gezondheidszorg, door de investeringen en door de subsidies op basiskonsumptiegoederen. Ondanks het feit dat de overheidsinkomsten enorm stegen (Irvin, 1983) liep het financieringstekort op van 9 procent van het nationaal inkomen in 1980, tot 27 procent in 1983 (CEPAL, 1985). Dit tekort werd grotendeels gefinancierd door middel van binnenlandse leningen, hetgeen de inflatie aanwakkerde.

Ook het aanbod van konsumptiegoederen nam door verschillende oorzaken af. In de eerste plaats nam het relatief af doordat de vraag naar allerlei basiskonsumptiegoederen na de revolutie steeg. De lonen werden niet veel verhoogd, maar toch verbeterde de inkomenspositie van veel mensen in de eerste jaren. Zo nam in de stad de werkgelegenheid toe, en op het platteland verbeterden de inkomens over de hele linie. De eerste jaren is er veel geïmporteerd om aan deze vraag te voldoen, maar later waren daar geen dollars meer voor. Door het gebrek aan deviezen nam het aanbod van konsumptiegoederen ook absoluut af, doordat bijvoorbeeld ook veel industriële produktie moest worden verminderd. De subsidies op bijvoorbeeld melk, bonen en mais kostten niet alleen veel geld, maar zorgden er ook voor dat het voor boeren vaak voordeliger was deze produkten te kopen dan ze zelf te produceren. Ook hierdoor nam het aanbod af. Andere boeren verkochten hun produkten liever aan partikuliere handelaren die hogere prijzen boden, of verkochten, wanneer ze daar in de buurt woonden, hun produkten aan de andere kant van de grens.

Het steeds erger worden van de oorlog is er een van de belangrijkste oorzaken van dat de inflatie nu bijna niet meer te beteugelen is. Het op grote schaal voorkomen van zwarte en parallelmarkten maakte dat de subsidies begin 1985 niet meer te handhaven waren. Doordat de staat het aanbod van deze goederen slechts in beperkte mate kon

kontrolleren, waren de subsidies bovendien niet effectief: het waren vooral handelaren die ervan profiteerden. In februari 1985 werd dan ook een pakket economische maatregelen afgekondigd, dat behalve vrijwel volledige afschaffing van de subsidies en een devaluatie met ongeveer 100 procent ook forse bezuinigingen op de overheids-uitgaven (met uitzondering van defensie) inhield.³ De inflatie is hierdoor niet tot stilstand gekomen. Integendeel, het afschaffen van de subsidies en de devaluatie hebben de prijsstijging nog versneld. In 1985 bedroeg de inflatie waarschijnlijk 300 procent (*LAWR* 20-12-'85). De lonen zijn in 1985 ook verschillende keren verhoogd, maar waarschijnlijk ongeveer 25 procent minder dan de prijzen (*Nieuwsbrief* 40).

Het feit dat de hierboven aangehaalde maatregelen noodzakelijk waren, toont aan dat er grenzen zijn aan de mogelijkheden voor een regering een gemengde economie door middel van ingrijpen in de prijzen te sturen. Hoewel men er begin 1986 nog steeds naar streeft prijsstijgingen voor belangrijke produkten beperkt te houden, en er regelmatig handelaren beboet worden, lijkt het onmogelijk de zwarte markt uit te roeien. Zolang de oorlog voortduurt zal het erg moeilijk zijn de prijsstijgingen een halt toe te roepen.

Gegeven de enorme binnenlandse onevenwichtigheid lijkt een keus gemaakt te moeten worden tussen òf het volledig vrij laten van de handel en de prijzen, òf het streven naar volledige controle over de binnenlandse handel. Dit laatste zou alleen met enorme kosten tot stand gebracht kunnen worden, en zou vrijwel het einde van de gemengde economie betekenen.⁴ De externe onevenwichtigheid maakt dat Nicaragua zeer afhankelijk blijft van buitenlandse hulp. Vooralsnog slaagt Nicaragua erin deze afhankelijkheid te spreiden, zodat hiervan geen direkt gevaar voor de gemengde economie te duchten valt.

Het verloop van de gemengde economie

De greep van de staat op de economie is tussen 1979 en 1986 geleidelijk aan iets versterkt, wat blijkt uit de lichte verschuiving in de eigendomsverhoudingen en uit de toepassing van de verschillende instrumenten van economische politiek.

Het aandeel van de staatssektor in de produktie is wat toegenomen sinds 1980, ten koste van het aandeel van de partikuliere sektor (tabel 2). Dit kwam doordat de staatssektor wat meer groeide (door nieuwe investeringen bijvoorbeeld) en doordat soms nog onteigeningen van

3. Zie voor een uitgebreidere beschrijving van de economische situatie en de nieuwe maatregelen Dijkstra en Laenen (1986).

4. Zie bijvoorbeeld Nove (1969) en Merl (1981) over de ontwikkelingen tijdens de 'nieuwe economische politiek' in de Sovjet-Unie.

Struktuur van de produktie in Nicaragua naar eigendomsverhouding in 1977, 1980 en 1983 (in percentages van het bruto nationaal produkt)

	grote en middel- grote partikuliere ondernemingen (1)		kleine partikuliere producenten (2)		totaal partikuliere sektor (1 + 2)		staatssektor APP		
	1977	1980	1977	1980	1977	1980	1977	1980	
landbouw	77	63	23	23	100	86	75	0	
industrie	85	60	15	15	100	75	72	0	
mijnbouw en bouw nijverheid	75	5	15	15	90	20	10	10	
handel en diensten	60	25	30	50	90	75	62	10	
totaal	67	38	22	28	89	66	55	11	
									34
									45

Bron: Vilas, Carlos, *Nicaragua Ano V: Transformaciones y Tensiones en la Economía*, Managua, februari 1985. Cijfers gebaseerd op

Bron: Vilas, Carlos, *Nicaragua Ano V: Transformaciones y Tensiones en la Economía*, Managua, februari 1985. Cijfers gebaseerd op MIPLAN, MIDINRA, INEC en MIND.

partikuliere bedrijven plaatsvonden. Vanaf 1980 werd 'dekapitalisatie' door ondernemers strafbaar gesteld en liepen eigenaren die hun bedrijf verwaarloosden of deviezen die voor het bedrijf bedoeld waren door-sluisden naar het buitenland de kans onteigend te worden. Sinds 1981 geldt dat ook voor ondernemers die langer dan een half jaar in het buitenland verblijven. Arbeiders moesten de directeuren op dit gebied controleren en tekenen van dekapitalisatie melden aan de regering. In de landbouw werden de vroegere bezittingen van Somoza, die veelal grootschalige gemechaniseerde exportproductie betroffen, intact gehouden in de vorm van staatsbedrijven. Het ministerie van Landbouw bestuurt deze landbouwbedrijven, evenals de bedrijven in de landbouwverwerkende industrie die genationaliseerd waren. Op 19 juli 1981 werd de *Wet op de Agrarische Hervorming* afgekondigd. Sindsdien kunnen de grotere landeigenaren die hun land niet productief bewerken om deze reden onteigend worden (Ruben en De Groot, 1984).

In 1981 en 1982 was het aantal nationalisaties op basis van deze wet nog gering: slechts 1 procent van het totale landbouwland werd aan partikuliere boeren overgedragen; de staatssector breidde zich uit van 20 tot 23 procent van het totale land (*Envío* 51). Daarna breidde de landhervorming zich uit, vooral onder druk van de oorlog die in grote delen van het land door de door de VS gesteunde kontra's gevoerd wordt. Het aandeel van de staatslandbouwbedrijven liep terug en dat van individuele boeren en koöperaties nam toe (tabel 3). In juli 1985

tabel 3

Landeigendom in Nicaragua, in procenten van het totale land

eigendom	1978	1981	1982	1983	1984
partikuliere sektor	100	69	65	65	64
grote producenten (140 ha en meer)	52	31	27	27	26
middelgrote producenten (35 tot 140 ha)	30	30	30	30	30
kleine producenten (minder dan 35 ha)	18	8	8	8	8
koöperatieve sektor	0	11	12	15	17
productiekoöperaties (CAS)	0	1	2	5	10
dienstenkoöperaties (CCS)	0	10	10	10	7
staatssector	0	20	23	20	19
totaal	100	100	100	100	100
totaal in duizend ha	5651	5651	5651	5651	5651

Bron: Envío No. 51, september 1985.

was in totaal 42 procent van het landbouwland bij de herverdeling betrokken geweest (*Barricada Internacional*, 18-7-'85).

De staatsindustriebedrijven werden ondergebracht in de 'Industriële Korporatie van het Volk', *COIP*, onder verantwoordelijkheid van het ministerie van Industrie. *COIP* bestond uit verschillende 'komplexen', volgens een verticale structuur opgebouwd (leerfabrieken zaten in hetzelfde complex als schoenfabrieken bijvoorbeeld). De directeuren van de afzonderlijke bedrijven zijn tamelijk zelfstandig in de bedrijfsvoering. Zij moeten wel verantwoording afleggen aan het ministerie.

De belangrijkste instrumenten om in te grijpen in de particuliere productie zijn de *krediet- en de deviezenpolitiek*. De Centrale Bank van Nicaragua ontvangt vrijwel alle deviezen die met exporten gewonnen worden. De producenten ontvangen slechts een prijs in de nationale munteenheid, de córdoba. De staat kan daardoor beslissen welke goederen en diensten er geïmporteerd worden. Aangezien bijna alle productie in Nicaragua van geïmporteerde 'inputs' afhankelijk is, is de invloed van de deviezentoewijzing vrij groot. Deze invloed is geleidelijk aan groter geworden, doordat de officiële koers van de córdoba kunstmatig laag wordt gehouden. Importen zijn daardoor vaak goedkoper dan binnenslands geproduceerde goederen en dat wakkert de importvraag aan. Er moet fors in de importen geschrapt worden en de weinige dollars die buiten het officiële circuit beschikbaar zijn (van toeristen, of door overmakingen van familie uit het buitenland) hebben een zeer hoge en stijgende prijs (koers). Via het genationaliseerde bankwezen kan de staat ook de toewijzing van kredieten bepalen. Bij de jaarlijks opgestelde plannen worden voor ieder ministerie krediet- en deviezenplafonds opgesteld. Keer op keer maken tegenvallende exportopbrengsten en extra deviezenbehoeften het noodzakelijk de beslissing over de konkrete deviezentoewijzing per week te nemen.

Richtlijn bij de verdeling van deviezen en kredieten vormt de ontwikkelingsstrategie van het land (zie Ministerie van Planning, 1980 en 1981). Deze is gericht op een diversifikatie van de exportlandbouw (meer verschillende produkten en verschillende afzetmarkten). Daarnaast streeft de regering op langere termijn een agro-industriële ontwikkeling na, dat wil zeggen dat de industrie gericht moet worden op de verwerking van de geproduceerde landbouwprodukten. De overige aanwezige industrie wordt alleen gestimuleerd voorzover het de productie betreft van elementaire consumptiegoederen, van produkten die ten goede komen aan de verdediging van het land (uniformen, laarzen) en van halffabrikaten voor andere sectoren met een hoge prioriteit zoals landbouw en bouwnijverheid. Wanneer een van deze produkten in Nicaragua gemaakt wordt, worden concurrerende importen veelal niet meer toegelaten. Officieel speelt het type eigendom bij de toewijzing van de deviezen geen rol.

Binnen de industrie worden de deviezen toegewezen aan de middelgrote en grote bedrijven; de bedrijven kunnen dan zelf rechtstreeks importeren. Daarnaast importeert het ministerie voor de zogenaamde 'kleine industrie'. Sinds 1983 moeten de kleinere bedrijven zich aansluiten in een 'dienstenkoöperatie' om voor geïmporteerde grondstoffen in aanmerking te komen.

Naarmate de deviezenkrisis heviger werd, werd de verdeling van die deviezen het belangrijkste instrument voor het industriebeleid. Het ministerie van Industrie kende een aparte afdeling voor de particuliere sektor die de deviezen aan de bedrijven toedeelde; COIP deed dat voor de staatssektor. Particuliere bedrijven begonnen echter te klagen dat de staatsbedrijven bij de toedeling van deviezen bevoordeeld werden. Dit was een van de redenen dat men begin 1983 de structuur veranderde. Voortaan zouden zowel staats- als particuliere bedrijven rechtstreeks onder het ministerie van Industrie vallen, en werd dit ministerie onderverdeeld in zeven (later negen) 'bedrijfstakingen'. De directeuren voor de bedrijfstakingen onderhouden de contacten met de onder hun vallende staats- en particuliere bedrijven en maken in eerste instantie de verdeling over de bedrijven van de aan hun bedrijfstaking toegewezen deviezen.

Het ministerie van Landbouw verdeelt de deviezen over de verschillende regio's (die elk een afdeling van het ministerie van Landbouw hebben) en over verschillende gespecialiseerde organisaties. Deze organisaties krijgen niet alleen deviezen toegewezen, maar importeren ook zelf. De centralisatie van deze importbeslissingen, ook wanneer het een enkel onderdeel betrof, leidde soms tot inefficiënties. Daarom wilde men dit in 1985 gaan veranderen en weer deviezen toekennen aan de in machines en onderdelen gespecialiseerde (particuliere) handelshuizen.

Andere instrumenten zijn de *loon- en de prijspolitiek*. De prijspolitiek is erop gericht prijsstijgingen voor de basiskonsumptiegoederen en van 'inputs' voor belangrijke produktie, te beperken. Controle over de lonen in de bedrijven werd al direct na de revolutie verkregen. Het ministerie van Arbeid (MITRAB) moet namelijk alle afgesloten 'kollektieve overeenkomsten' (CAO's) goedkeuren. Ook werden minimumlonen voor de stad en voor het platteland vastgesteld en voor het eerst werden deze ook afgedwongen.

In 1984 begon men op nationaal niveau een uniforme loonschaal in te voeren, gebaseerd op een systeem van werkclassifikatie per bedrijf en soms voor een hele bedrijfstaking. Dit is het zogenaamde SNOTS (*Sistema Nacional de Ordenación de Trabajo y Salarios*). Het minimumloon volgens SNOTS werd vrij laag vastgesteld, namelijk 1700 córdobas per maand (is ongeveer 180 gulden). Het maximale salaris (van een minister bijvoorbeeld) was in 1984 16.000 córdobas per maand, oftewel ruim negen keer zoveel. Ook voor de landbouw

ging dit systeem gelden.

De instrumenten

Het is nu belangrijk het effect van de verschillende instrumenten op de bedrijven te onderzoeken. Krijgen partikuliere bedrijven voldoende ruimte om te produceren en te investeren? In hoeverre wordt er verschil gemaakt tussen staats- en partikuliere bedrijven? In het onderstaande maak ik onder andere gebruik van de interviews die ik heb gehouden met funktionarissen van verschillende ministeries en met direktieuren van partikuliere en staatsbedrijven in Nicaragua.⁵

Het blijkt dat de invloed van de *deviezenpolitiek* op de industriële bedrijven heel groot is. De toedeling van deviezen voor grondstoffen, halfabrikaten, en ook voor machineonderdelen bepaalt de hoeveelheid produktie die mogelijk is. Daarbij lijkt de regering gelijk te hebben, dat vooral de prioriteit van het geproduceerde belangrijk is voor de hoeveelheid toegekende deviezen en niet het type eigendom. Vrijwel alle bedrijven klaagden over te weinig geïmporteerde grondstoffen en onderdelen, maar partikuliere bedrijven werden niet benadeeld ten opzichte van staatsbedrijven.

Wel lijkt het erop dat de staat bij de toekenning van deviezen voor *investeringen* de staatssektor bevoordeelt. De meeste bedrijven, even veel staatsbedrijven als partikuliere, hebben in de afgelopen jaren geïnvesteerd. Van tien partikuliere bedrijven is bekend of zij daarbij ook eigen middelen hebben ingezet: bij zeven daarvan bleek dat het geval. Wel hebben meer staatsbedrijven dan partikuliere bedrijven investeringen kunnen doen waar importen bij nodig waren. Ook hadden meer partikuliere bedrijven dan staatsbedrijven investeringsplannen gehad die niet door waren gegaan vanwege een gebrek aan deviezen. Bij dit laatste kan overigens ook het feit een rol spelen dat juist voor investeringen van partikuliere bedrijven gerekend werd op kredieten van de Interamerikaanse Ontwikkelingsbank, die echter niet doorgingen.

Bij de kredietverlening ligt het anders. Slechts een minderheid van de industriële bedrijven deed een beroep op het bankwezen voor kredietverlening voor de lopende produktie. De *kredietpolitiek* lijkt hiermee lang niet zo beslissend te zijn voor de produktie als de deviezenpolitiek. De meeste bedrijven (vooral de partikuliere) hebben geen krediet nodig, omdat ze over voldoende liquiditeiten beschikken. Dat de kredietpolitiek niet zo veel invloed heeft blijkt ook uit het feit dat de banken, in ieder geval ten aanzien van staatsbedrijven, toegeeflijk zijn waar het de aflossing van kredieten betreft.

5. Er werden interviews gehouden met direktieuren van een steekproef van 16 staats- en 17 partikuliere bedrijven in de industrie, met elk 30

werknemers en meer. In het onderstaande moet voor 'bedrijven' dan ook steeds gelezen worden 'onderzochte bedrijven'.

De *landbouw* onderscheidt zich zowel wat betreft de deviezenpolitiek als wat betreft de kredietpolitiek van de industriële sektor. De deviezenpolitiek is er wat minder belangrijk, omdat de agrarische produktie minder afhankelijk is van de importen.⁶ Wel worden machines en een deel van de kunstmest en insekticiden geïmporteerd. Ook distribueert de staat een deel van de binnenlandse geproduceerde 'inputs'. Bij de toewijzing daarvan kan van bevoordeling van staatsbedrijven sprake zijn. Om speculatie met deze produkten te voorkomen kiezen de staatsdistributiekantoren in geval van schaarste vaak de veiligste weg, dat wil zeggen verkopen ze vooral aan staatsklanten. De kredietpolitiek speelt in de landbouw een belangrijke rol. Alle landbouwproducenten maken gebruik van kredieten om hun zaden en andere 'inputs' te kunnen kopen. De kredietverlening geschiedt op basis van geschatte produktiekosten. Aanvankelijk verleenden de banken voor 100 procent van de produktiekosten krediet, sinds februari 1985 is dit verminderd tot 80 procent. Producenten klagen echter dat hun werkelijke produktiekosten hoger zijn dan de door de bank geschatte.

De *loonpolitiek* wordt tamelijk stringent uitgevoerd. In de loop van 1984 bleken alle staatsbedrijven in de industrie het nieuwe loonsysteem SNOTS ingevoerd te hebben. Dat was niet het geval in alle partikuliere bedrijven. Deze laatste betaalden soms (veel) hogere lonen dan volgens SNOTS was toegestaan. Ook veel bedrijven waarin SNOTS wel werd toegepast betaalden hogere lonen. Soms gebeurde dit legaal, want 'historische lonen' mochten gehandhaafd blijven. Soms gebeurde het ook illegaal: een directeur van een partikuliere onderneming liet me twee verschillende loonlijsten zien; een officiële volgens SNOTS, en een die in werkelijkheid werd toegepast. De lonen op deze laatste waren bijna drie keer zo hoog.

Bij de invoering van het nieuwe loonsysteem bleek nogal wat soepelheid betracht te worden, vooral tegenover buitenlandse bedrijven, die in de regel veel hogere lonen hebben uitbetaald dan nationale bedrijven. Uiteindelijk is het de bedoeling dat ook zij zich aan de loonwetten onderwerpen, maar de regering drijft de zaak niet op de spits.⁷ De zogenaamde 'tweede fase' van dit loonsysteem, die men in de loop van 1985 begon in te voeren, houdt een normering van het werk in op basis waarvan prestatieloon gegeven kan worden. Tijdens de interviews bij de industriële bedrijven bleek dat veel daarvan al een vorm van prestatieloon kenden, en dat zowel de hoogte ervan als het gebruikte systeem bij de verschillende bedrijven zeer uiteenliep. Officieel moest

6. Het onderzoek in de landbouw is meer gebaseerd op sekundair materiaal, met als aanvulling interviews met funktionarissen van

het ministerie en met drie partikuliere producenten.
7. Volgens vice-minister van industrie Gilberto Guzmán.

het ministerie van Arbeid deze prestatielonen goedkeuren, maar dit gebeurde lang niet bij alle bedrijven, ook niet bij alle staatsbedrijven. Het prestatieloon werd duidelijk als uitlaatklep gebruikt voor de (in de ogen van bijna alle directeuren) te lage basislonen.

In de meeste landbouwbedrijven was het loonsysteem SNOTS ook ingevoerd. Hier deden ondernemers geen pogingen hogere lonen uit te betalen; eerder leek het een probleem dat de lonen volgens SNOTS in de landbouw te hoog waren (historisch zijn de lonen op het platteland veel lager dan in de stad).

Bij staatsbedrijven beslist de staat vrijwel altijd over de *prijs van de eindprodukten*. Bij partikuliere bedrijven is dit vaker vrij en hangt het staatsingrijpen vooral af van de prioriteit die het produkt heeft voor de konsumptie of als grondstof voor de produktie van andere goederen met een hoge prioriteit. In de landbouw gelden voor de meeste produkten door de staat vastgestelde opkooopprijzen. Ook stelt de staat de tarieven voor de landbouwverwerking vast.

Ook al worden de verkoopprijzen van veel produkten officieel vastgesteld, dit betekent nog niet dat ze ook de konsument tegen die prijs bereiken. Omdat het handhaven van lage prijzen moeilijk is als er sprake is van tekorten, wordt geleidelijk aan geprobeerd meer controle te krijgen over de binnenlandse *handel*. Voor de basisgranen is al in 1979 een staatsinkoopbedrijf opgezet, dat in 1983 60 procent van de op de markt gebrachte mais en bonen verkocht (Collins, 1985, 214). Nog steeds bestaat er echter partikuliere handel in deze produkten. De staat heeft wel vrijwel 100 procent van de distributie van rijst en 100 procent van die van suiker in handen.

De producenten van exportgewassen zijn verplicht aan de staat te leveren, maar ze zijn vrij dit vóór of ná de eerste verwerking van die produkten te doen. Door de teruggang in de landbouwexportproduktie bestaat er in enkele sectoren overcapaciteit in de landbouwverwerking. Staats- en partikuliere bedrijven zijn in een concurrentieslag verwickeld. Daarbij beschikt de staat over middelen deze strijd te beïnvloeden. In de koffie wordt bijvoorbeeld met zodanige opkooopprijzen gewerkt, dat het voor partikuliere producenten zonder eigen verwerkingsinstallatie voordeliger is de koffie direkt aan de staat te verkopen in plaats van die door partikuliere bedrijven eerst te laten verwerken. In de katoen heeft de vaststelling van de tarieven voor de verwerking hetzelfde effect.

De meeste industriële bedrijven mogen verkopen aan wie ze willen, maar dit hangt wel af van het soort produkt: producenten van elementaire konsumptie- of produktiegoederen zijn in vrijwel alle gevallen verplicht aan het ministerie van Binnenlandse Handel te verkopen. Het ministerie neemt daarna de distributie op zich.

De bereidheid van partikuliere ondernemers

Partikuliere ondernemers hebben nog steeds ongeveer 50 procent van de produktie in Nicaragua in handen. De stabiliteit van de gemengde ekonomie hangt dus mede af van hun bereidheid te blijven produceren. Bij kleinere producenten hangt de produktiebereidheid vooral af van ekonomische factoren, het prijsbeleid bijvoorbeeld, en daarvoor is dus het algemene ekonomische beleid van belang, zoals hierboven beschreven. Voor grotere ondernemers zullen naast ekonomische ook politieke factoren een rol spelen. Deze grotere producenten kontroleerden in 1983 49 procent van de industrie en 33 procent van de landbouwproduktie (tabel 2). In het voorgaande zagen we echter dat de staat op allerlei manieren in deze produktie ingrijpt. Het is belangrijk eerst te onderzoeken in hoeverre deze ondernemers vóór de revolutie ekonomische en politieke macht bezaten.

Het blijkt dat verschillende soorten partikuliere ondernemers in het verleden een verschillende positie hadden. Daarbij staan de ondernemers in de landbouw tegenover de ondernemers in de industrie. De industriële ontwikkeling kwam in Nicaragua op gang in de jaren vijftig. Na 1960 kreeg deze een extra stimulans met de oprichting van de Middenamerikaanse Gemeenschappelijke Markt (MAGM). Het was niet zozeer het gemeenschappelijke industriebeleid dat de industriële produktie stimuleerde, als wel de stimulerende maatregelen die elk van de landen afzonderlijk nam (CEPAL, 1982). Hiertoe behoorden belastingvoordelen, subsidies op de importen van kapitaalgoederen en hoge tariefmuren om de door het land geproduceerde goederen af te schermen van het buitenland. Deze maatregelen trokken ook op grote schaal buitenlandse investeerders aan. Het aandeel van de industrie in het bruto nationaal produkt steeg van 10,2 procent in 1950 tot 25,7 procent in 1978 (Brundenius, 1984).

De producenten (ook de buitenlandse) in de industrie zijn voor hun bestaan en voortbestaan in Nicaragua altijd afhankelijk geweest van interventie van de staat. Hun investeringen werden voor het merendeel gefinancierd door de banken (Marín, 1971), die op hun beurt weer in handen waren van onder andere de grote landbouwproducenten. In feite hebben de ondernemers in de industrie hun vroegere afhankelijkheid van de somozistische staat en van de agrarische bourgeoisie ingeruild voor een afhankelijkheid van de nieuwe sandinistische staat. In de landbouw was de situatie anders. De grotere producenten zijn vooral actief in de exportsektor en in de rijstproduktie. In de jaren vijftig en zestig hebben de landbouwexporten een enorme groei doorgemaakt, en zorgden ze ervoor dat de Nicaraguaanse ekonomie als geheel een van de hoogste groeicijfers van de wereld had. De winsten waren echter niet zozeer voor de producenten, als wel voor die groepen die de financiering, de verwerking en de verhandeling in handen hadden: Somoza, enkele andere grote producenten en buitenlands kapitaal (dit laatste vooral in de banken). Veel van de

grotere boeren waren slechts actief in de direkte produktie, en voor hen gold dus ook dat er na de revolutie niet zo veel veranderde (Vilas, 1984, 119).

Enkele ondernemers in de landbouw hadden echter wél hun eigen verwerkingsinstallatie, verhandelden zelf en hadden belangen in de banken. Deze grotere producenten worden tevens door veelzijdigheid gekenmerkt: vaak produceerden ze bijvoorbeeld koffie én katoen en hadden ze daarnaast nog een veestapel. Dit zijn, kortom, de traditionele grootgrondbezitters die samen met Somoza de politieke macht bezaten. Zij waren niet van de staat of van anderen afhankelijk. Integendeel, de inkomsten van de staat waren voor een groot deel van deze producenten afkomstig.

Het is duidelijk dat deze groep agrarische ondernemers veel te verliezen had door de sandinistische revolutie. Zij zijn nu voor hun voortbestaan als producenten voor het eerst afhankelijk, en wel van een staat die niet automatisch hun belangen vertegenwoordigt. Het is te verwachten dat deze groep ondernemers politieke oppositie zal voeren tegen het sandinistische bewind en dat ze niet mee zal werken aan de produktie.

Vooraf de eerste jaren is gebleken dat het niet meewerken aan de produktie veel voorkwam. Met name de grotere katoenproducenten keken de kat uit de boom en zaaiden de eerste jaren niet.

Ondernemers in andere sectoren vroegen kredieten en deviezen aan, zogenaamd voor de produktie, maar hevelde intussen zoveel mogelijk bezittingen over naar het buitenland. De regering reageerde op deze 'dekapitalisatie' met onteigeningen. In de industrie kwamen zowel dekapitalisatie als onteigening na 1981 nauwelijks meer voor. In de landbouw zijn de grote ondernemers nog steeds in een strijd met de regering verwickeld. Onteigeningen vinden nog steeds plaats. Volgens de regering op grond van dekapitalisatie, volgens de producenten waren daar ook zeer efficiënte ondernemers bij betrokken.

De *COSEP* (Hoge Raad voor de Partikuliere Ondernemers, een soort werkgeversverbond) is naast de top van de katholieke kerk een van de belangrijkste oppositiegroeperingen. Ze is aangesloten bij de *Coordinadora Democrática*, die bij de verkiezingen van november 1984 niet mee heeft willen doen. De vraag is echter in hoeverre deze oppositiehouding algemeen is onder de grotere producenten.

Vertegenwoordigt de *COSEP* de partikuliere sektor?

Mijn eigen onderzoek wijst uit dat hieraan, in ieder geval voor wat betreft de *industriële sektor*, zeer kan worden getwijfeld. Het is waar dat veel direkteuren van partikuliere bedrijven klachten hebben over de staatspolitiek. Ze zijn het niet eens met het ingrijpen in de lonen (willen vaak hogere lonen betalen) en sommige klagen over te lage prijzen. De meeste bedrijven willen kunnen beschikken over meer importen, maar er overheerst begrip voor de slechte deviezensituatie

van het land.

Gevraagd naar hun mening over het revolutionaire proces in het algemeen en in het bijzonder over de gevoerde economische politiek, lopen de antwoorden zeer uiteen. Zes (van de zestien) hadden een zeer negatief oordeel, bijvoorbeeld "er is veel te veel controle over de economie" of "er is nu een ergere diktatuur dan vroeger, vóór de revolutie". De meeste anderen waren niet erg tevreden, maar vertonen begrip, bijvoorbeeld voor het feit dat er meer overheidsbemoeienis nodig is ten gevolge van de oorlog. Er was er ook één die zeer positief was over de revolutie en de gevoerde economische politiek.

Ondanks de vrij grote mate van staatsingrijpen voelen de meeste directeuren van partikuliere bedrijven zich nog tamelijk onafhankelijk. De belangrijkste vraag is wellicht hoe de directeuren van partikuliere bedrijven de toekomst van hun bedrijf zien binnen de gemengde economie van Nicaragua. Er bleken (op de zeventien directeuren die antwoord hebben gegeven) slechts twee te zijn die zo ontevreden waren, dat ze zeiden op te stappen met hun bedrijf als de situatie binnen een jaar niet zou veranderen. Dit betrof in beide gevallen nationale bedrijven, waar de directeur tevens mede-eigenaar was. Eén directeur van een buitenlands bedrijf wilde wel doorgaan, maar vermoedde dat de aandeelhouders daar anders over zouden denken omdat het bedrijf 'niet productief' was.

De overige directeuren zeiden te willen blijven produceren, al voegden tien eraan toe dat dit "afhangt van de regering". Bij doorvragen hierop bleek geen van de directeuren een spoedige ontegening te verwachten, maar of ze ook op langere termijn als partikulier bedrijf kunnen blijven bestaan is voor hen enigszins onzeker. Dat de meeste partikuliere bedrijven willen blijven produceren blijkt ook uit het feit dat de meeste daarvan — twaalf van de zeventien — investeringsplannen hebben. Het feit dat staatsbedrijven in het verleden in het algemeen méér deviezen voor investeringen hebben ontvangen, blijkt door te werken in de verwachtingen daaromtrent.

In het algemeen is tevens van belang hoe de eigenaren of aandeelhouders tegenover het voortbestaan van het partikuliere bedrijf staan. Volgens de antwoorden van veertien directeuren zijn in de helft van de gevallen de eigenaren of aandeelhouders bereid door te gaan en tevens te investeren. Vier aandeelhouders hebben geen belang meer bij het bedrijf, maar trekken zich ook niet terug, meestal omdat ze voor hun in Nicaragua geïnvesteerd kapitaal geen alternatief hebben.

Uit de antwoorden op verschillende vragen valt af te leiden dat de volgende factoren een rol kunnen spelen in de relatief grote bereidheid van partikuliere producenten in de industrie om te blijven produceren. Een belangrijke reden is het feit dat dit produceren weinig risico's inhoudt. Er zijn geen problemen met de afzet en het is gemakkelijk om, indien noodzakelijk, financiering te verkrijgen. Door

de kleinschaligheid van de Nicaraguaanse industriële sektor kan een grote mate van overheidscontrole samengaan met direkt overleg met de direktoren van bedrijven, waardoor deze zich beter behandeld voelen. De overheidscontrole zorgt er bovendien voor dat de lonen van de werknemers in het algemeen laag zijn. Anderzijds zijn de salarissen van het leidinggevende personeel vrij. Bijna alle bedrijven maken winst. En hoewel deze waarschijnlijk niet voldoende is om de aanwezige kapitaalgoederen te vervangen: er zijn tóch weinig dollars beschikbaar om nieuwe te kopen, en de winsten kunnen dus gebruikt worden voor de consumptiebehoeften van direktoren en eigenaars. Voor *buitenlandse* bedrijven lijkt de continuïteit belangrijker dan de mogelijkheden om op korte termijn winsten over te maken.⁸ Bijkomend is, dat de winsten die in Nicaragua behaald kunnen worden in het algemeen zeer klein zijn ten opzichte van de omzet van het bedrijf als geheel. De regering lijkt bovendien voorzichtig om te springen met de dochters van transnationale ondernemingen.

Het onderzoek naar de meningen en verwachtingen van de partikuliere *landbouwsektor* was niet zo uitgebreid als dat van de industrie. Slechts met drie partikuliere ondernemers is gesproken. Deze drie waren wel grote producenten, en behoorden tot de traditionele grootgrondbezitters voor wie de revolutie een verlies aan macht betekend heeft. In het algemeen klagen deze partikuliere producenten veel meer over de overheidspolitiek dan de partikuliere producenten in de industrie. Ze hebben waarschijnlijk ook in grotere mate het gelijk aan hun kant, aangezien hier meer tekenen zijn van bevoordeling van de staatssektor. De klachten betreffen het tekortschieten van de kredietverlening, het gebrek aan onderdelen en vooral de te lage prijzen. Ook al lukt het soms nog winst te maken, dan zijn het 'slechts córdobas', en die zijn 'niets waard'. Met córdobas is eigenlijk slechts voedsel en enkele andere elementaire basisbehoeften te koop; voor iets meer 'luxe' consumptiegoederen moeten eerst córdobas op de zwarte of parallelmarkt tegen dollars worden gewisseld. De ene producent die winst maakt zegt te gaan ophouden met produceren en het land te verlaten als hij het volgende jaar niet een deel van de winst in dollars krijgt. Bij de andere twee was de motivatie om door te gaan met produceren vooral ingegeven door de angst voor onteigening op grond van 'dekapitalisatie' (van een van de twee is intussen een deel van zijn land onteigend).

Tot nu toe lijkt het beleid van de regering erop gericht, via méér en betere economische stimulansen toch de medewerking van de partikuliere producenten te verkrijgen. Zo worden vanaf 1983

8. In theorie zijn buitenlandse bedrijven vrij hun winst over te

maken, maar in de praktijk niet: ze krijgen er geen dollars voor.

konsumptiegoederen als koelkasten en jeeps ingevoerd, die geselecteerde particuliere producenten tegen een gunstige wisselkoers kunnen kopen. Vanaf 1984 voor de veetelers, en in 1985 ook voor producenten van andere exportprodukten, experimenteert men met het geven van dollars aan de particuliere exportproducenten, in plaats van uitsluitend córdobas (maar dit was op het moment van het houden van de interviews nog niet bekend). Een deel van de grote producenten zal waarschijnlijk positief reageren op deze maatregelen, voor een ander deel, namelijk die producenten die om politieke redenen niet willen produceren, maakt het waarschijnlijk weinig uit.

Externe factoren

Ten slotte hangt de stabiliteit van de gemengde economie af van externe factoren. De belangrijkste faktor is de politiek van de *Verenigde Staten*. Sinds Reagan daar aan de macht is (1981) is deze politiek uitermate negatief ten opzichte van Nicaragua. In de eerste plaats steunt de regering-Reagan het gewapende verzet tegen de sandinistische regering. In de tweede plaats wendt deze regering haar macht aan om ook andere westerse landen en internationale bankinstellingen van hulp en leningen aan Nicaragua af te houden. En ten slotte werd een handelsboykot tegen Nicaragua afgekondigd. Alles bij elkaar betekent deze politiek een forse aanslag op de toch al zwakke Nicaraguaanse economie en bovendien beïnvloedt deze agressie ook indirect de stabiliteit van de gemengde economie.

Het gewapende verzet door de leden van de voormalige nationale garde van Somoza begon zijn aanvallen vanaf 1981 steeds verder uit te breiden. De materiële schade en de schade aan produktieactiviteiten die geleden werden en worden door deze aanvallen zijn groot. Tussen 1981 en 1984 betekende dit een verlies van 393 miljoen dollar voor Nicaragua (CEPAL, 1985) en in 1985 van nog eens 200 miljoen dollar (*Barricada Internacional*, 20-12-'85). In aanmerking genomen dat de jaarlijkse exporten van Nicaragua slechts rond de 400 miljoen dollar bedragen, zijn dit enorme verliezen.

Deze aanvallen dwingen de regering bovendien een behoorlijk groot leger in stand te houden, wat ook kosten met zich meebrengt: mensen worden uit hun produktieve bezigheden weggehaald, wapens moeten worden gekocht en er zijn kosten van vervoer, eten, kleding en dergelijke. In 1984 slokte defensie 40 procent van het overheidsbudget op, in 1985 waarschijnlijk de helft (*Envío* 52). Een groot deel van de binnenlandse produktie is bestemd voor het leger, wat het aanbod van deze goederen voor de burgerbevolking nog verder vermindert.

Onder druk van de Verenigde Staten heeft Nicaragua sinds 1981 geen nieuwe leningen meer ontvangen van de Wereldbank en de Inter-amerikaanse Ontwikkelingsbank. Ook al zijn daar andere leningen voor in de plaats gekomen, toch betekent het een verlies omdat eerst-

genoemde leningen meer een ontwikkelingskarakter hebben en vaak tegen zachte voorwaarden worden verstrekt. Ook commerciële banken hebben Nicaragua geen nieuwe leningen verstrekt, maar dit geldt voor alle Zuidamerikaanse landen met een hoge buitenlandse schuld. De meeste nieuwe leningen zijn bilaterale, officiële leningen (afkomstig van regeringen). Het zijn vaak gebonden leningen, exportkredieten bijvoorbeeld. Vele Latijnsamerikaanse, West- en Oosteuropese landen zijn bereid gebleken Nicaragua goederen op krediet te leveren. Het schijnt dat de laatste tijd aan leningen vanuit Westeuropese landen wel steeds meer politieke voorwaarden worden verbonden (*Envío* 52).

De druk van de VS op andere westerse landen om de handel met Nicaragua te verminderen, heeft waar het de wapenhandel betreft uitgesproken succes gehad (zie *NACLA*, 1985). Het gevolg is dat alle ingevoerde wapens uit Oost-Europa komen. Het voordeel voor Nicaragua is dat deze wapens goedkoop zijn: het land heeft nog niets voor de wapenaankopen betaald.

De handelsboykot van de VS heeft wat de importen betreft tot problemen geleid, omdat uit de VS vooral onderdelen voor het groten-deels Amerikaanse machinepark ingevoerd werden (*Barricada Internacional*, 21-11-'85). Het zoeken van andere landen waar reserveonderdelen gekocht konden worden, heeft tijd gekost. Daardoor hebben machines tijdelijk stilgestaan, vooral in mijnbouw, visserij en industrie. Overigens kwam dit vaak ook doordat er geen deviezen beschikbaar waren om de onderdelen te kopen. Sommige zeer oude machines kunnen nu helemaal niet meer gerepareerd worden en moeten vervroegd worden vervangen.

Het embargo heeft geen weerklink gevonden bij andere westerse landen. Integendeel, Canada en West-Europa hebben een groot deel van vooral de exporten overgenomen. Overigens was de handel met de VS sinds de revolutie al teruggelopen (zie tabel 4). Volgens de laatste berichten is de handel met de VS (importen en exporten samen) tussen 1984 en 1985 verminderd van 15 procent tot 3 procent van het totaal (*Barricada Internacional*, 28-11-'85). De handel met West-Europa is toegenomen van 25 procent tot 32 procent, en die van de COMECON-landen (inclusief Cuba) van 20 procent tot 25 procent. Een blijvend verlies voor het land zijn de hogere transportkosten en in sommige gevallen de lagere prijzen voor de exporten, die maken dat het betalingsbalanstekort iets hoger is dan zonder het embargo het geval geweest zou zijn. Over het algemeen lijken de gevolgen van de boykot echter redelijk opgevangen.

De vijandige politiek van de VS heeft niet alleen invloed op de stabiliteit van de gemengde economie via de directe economische verliezen die deze politiek meebrengt. Ook heeft ze invloed op de andere factoren die behandeld zijn in het kader van de stabiliteit van

Buitenlandse handel van Nicaragua in 1977 en van 1980 tot 1984, in miljoenen VS dollars en in procenten

	1977		1980		1981		1982		1983		1984	
	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%	\$	%
<i>exporten</i>												
VS	144.9	23	162.1	36	134.7	27	90.0	22	74.9	17	45.3	12
COMECON ¹	6.3	1	12.2	3	31.8	6	20.5	5	54.8	13	22.8	6
Midden-Amerika	134.0	21	75.2	17	70.7	14	52.2	13	33.5	8	32.9	9
Latijns-Amerika (rest)	16.5	3	.5	0	22.1	4	25.0	6	15.9	4	6.7	2
West-Europa	191.3	30	147.7	33	98.6	19	95.1	23	111.4	26	138.8	37
Japan	69.8	11	12.6	3	57.0	11	45.0	11	65.8	15	93.5	25
andere	74.0	12	40.1	9	93.3	18	77.7	19	72.5	17	34.0	9
totaal	636.8	100	450.4	100	508.2	100	405.5	100	428.8	100	374.0	100
<i>importen</i>												
VS	219.5	29	244.0	28	262.9	26	147.4	19	156.7	19	158.8	20
COMECON ¹	2.3	0	1.8	0	43.7	4	87.4	11	133.6	17	209.0	26
Midden-Amerika	164.5	22	300.7	34	210.5	21	116.9	15	123.6	15	88.5	11
Latijns-Amerika (rest)	112.3	15	179.2	20	304.3	30	244.1	31	241.1	30	111.4	14
West-Europa	144.6	19	87.8	10	103.0	10	109.1	14	78.4	10	169.4	21
Japan	77.1	10	28.4	3	28.3	3	18.5	2	19.2	2	26.0	3
andere	41.6	5	45.3	5	46.7	5	52.2	7	54.3	7	26.9	3
totaal	761.9	100	887.2	100	999.4	100	775.6	100	806.9	100	790.0	100
handelsbalans	-125.1		-436.8		-491.2		-370.1		-378.1		-416.0	

1. Inklusief Cuba

Bron: NACLA's Report on the Americas, mei/juni 1985. Cijfers van de Nicaraguaanse Centrale Bank. Voor 1977: Ministerie van Buitenlandse Handel, Comercio Exterior 1982, Managua 1983.

de gemengde economische orde.

In de eerste plaats worden de intenties van de leiders beïnvloed: diegenen onder de sandinisten die voor hechtere relaties met het Sovjet-blok zijn, worden natuurlijk gesterkt. In de tweede plaats leidt de oorlog ertoe, dat het ingrijpen in de economie toeneemt. Meer goederen moeten bijvoorbeeld aan de staat (aan het leger) geleverd worden en de schaarstes aan consumptiegoederen leiden tot rantsoenering. In de derde plaats heeft de politiek van de VS invloed op de bereidheid van de grote, oppositionele particuliere ondernemers te produceren. De steun van de regering-Reagan voor het gewapende verzet houdt voor hen de hoop levend op een politieke ommekeer en leidt tot economische passiviteit.

Konklusie

De gemengde economie in Nicaragua is op het eerste gezicht behoorlijk stabiel. In het zevende jaar van de revolutie is nog steeds ongeveer de helft van de nationale produktie in particuliere handen en spelen markelementen naast planning een belangrijke rol. Er zijn echter destabiliserende tendensen aan het werk.

Uit de ervaringen van andere landen valt af te leiden dat er vijf factoren zijn die de stabiliteit van de gemengde economie in gevaar kunnen brengen; deze zijn in dit artikel behandeld voor de Nicaraguaanse situatie. Wanneer we de invloed van deze factoren nog eens nalopen, blijkt dat van sommige ervan voorlopig geen gevaar te duchten is. Andere factoren daarentegen kunnen wel gevolgen hebben voor de mogelijkheid de gemengde orde te handhaven.

Wat betreft de redenen waarom de sandinistische regering voor een gemengde orde gekozen heeft, blijkt deze méér te zijn dan een 'taktisch concept'. Vooral de geopolitieke situatie maakt deze orde blijvend noodzakelijk. Omdat Nicaragua zo dicht bij de Verenigde Staten ligt, is de Sovjet-Unie niet bereid het land overeind te houden wanneer de steun van andere landen zou wegvallen.

Het ingrijpen van de staat in de particuliere sektor (de instrumenten), en de reacties van de producenten daarop, laat een belangrijk verschil zien tussen de industrie en de landbouw. Weliswaar is er binnen de industrie vrijwel complete controle over de produktie in zowel particuliere als staatsbedrijven via de verdeling van de deviezen, bij de toedeling van die deviezen voor de lopende produktie blijkt de staat onpartijdig te werk te gaan. Bijna alle onderzochte particuliere producenten zijn bereid te blijven produceren, en de meeste hebben ook investeringsplannen. De gemengde economie blijkt dus binnen de industrie behoorlijk werkbaar te zijn.

In de landbouw is de controle over de particuliere produktie minder sterk. Belangrijke instrumenten zijn hier de prijs- en kredietpolitiek en de toelevering van 'inputs'. Er zijn tekenen die erop wijzen dat staats-

bedrijven in de landbouw en landbouwverwerkende industrie bevoordeeld worden. De reacties van de geïnterviewde grote producenten in de landbouw die ook landbouwverwerkende industrie bezitten zijn veel minder positief dan die in de overige industrie: ze produceren slechts om niet onteigend te worden, of produceren nog wel maar dreigen daar spoedig mee op te houden.

Het verschil tussen landbouw en industrie valt te verklaren uit de verschillende rol die beide soorten ondernemers vóór de revolutie gespeeld hebben. Een deel van de grote ondernemers in de landbouw heeft, in tegenstelling tot de grote ondernemers in de industrie, enorm aan politieke en economische macht ingeboet. Dit geldt voor een beperkte groep van deze landbouwende ondernemers; veel grote producenten waren ook vóór de revolutie van anderen afhankelijk en het blijkt in de praktijk dat er vele grote boeren zijn die wel blijven produceren. Behalve deze historische faktor kan ook de economische strategie van de sandinistische regering een rol spelen. Daarin hebben de landbouw en de landbouwverwerkende industrie een veel hogere prioriteit dan de overige industrie. De regering is er daarom misschien meer aan gelegen de staat tot 'spil van de transitie' te maken in deze sectoren. De meest recente maatregelen (het geven van dollars aan producenten) zijn er echter juist weer op gericht, partikuliere producenten meer stimulansen te geven. Waarschijnlijk zullen deze maatregelen voor een kleine groep producenten niets uithalen, en zal daar de enige 'oplossing' onteigening zijn.

Ook binnen de industrie is het de vraag of de 'vreedzame koëxistentie' van partikuliere en staatsbedrijven zal kunnen voortduren. Het blijkt dat de staat wel een voorkeur heeft voor de staatsbedrijven als het om de toedeling van deviezen voor investeringen gaat. Op den duur zal deze voorkeur negatieve effecten hebben op de produktiebereidheid van partikuliere producenten. In dit onderzoek werd echter een tamelijk grote bereidheid gekonstateerd bij partikuliere ondernemers om te investeren en om hun eigen geld daarbij in te zetten. Met het oog daarop lijkt het de moeite waard de partikuliere sektor meer deviezen te verlenen voor investeringen. Dit lijkt des te meer noodzakelijk, nu door het handelsembargo van de VS en het daarmee gepaard gaande gebrek aan onderdelen veel machines waarschijnlijk vervroegd moeten worden vervangen. Wanneer aan partikuliere producenten meer mogelijkheden geboden worden te investeren, blijven er zeer waarschijnlijk voldoende controlemiddelen voor de staat over om de produktie in de gewenste richting te sturen. De stabiliteit van de gemengde economie binnen de industriële sektor zou zo gewaarborgd kunnen worden.

De stabiliteit van de gemengde economie wordt ook bedreigd door de slechte economische situatie. Deze komt tot uiting in de vooral het

laatste jaar enorm toegenomen inflatie, die duidt op een ernstige binnenlandse onevenwichtigheid, en in de slechte betalingsbalans-situatie die een groot gebrek aan deviezen meebrengt. De gevolgen van de vijandige politiek van de regering-Reagan maken die onevenwichtigheden nog groter.

Het jaarlijkse tekort op de betalingsbalans maakt de overleving van de Nicaraguaanse economie steeds afhankelijker van buitenlandse leningen. Tot op heden komen die leningen nog van veel verschillende landen, waaronder westerse, Latijnsamerikaanse, Arabische en COMECON-landen. De afhankelijkheid bedreigt dus op zichzelf niet de gemengde economie. De binnenlandse onevenwichtigheid maakt echter dat het voeren van een inkomensverdelingspolitiek via het ingrijpen in de prijzen niet meer mogelijk is. De gemengde economie wordt daardoor geleidelijk aan minder 'werkbaar'.

Literatuur

- Barricada Internacional*, 18/7, 21/11, 28/11 en 20/12 1985
- Bettelheim, Charles, 1975, *The Transition to Socialist Economy*, Hassocks
- Borge, Tomás, 1981, *Los Primeros Pasos*, la RPS, Mexico
- Brundenius, Claes, 1984, *Estrategia del Desarrollo Industrial en Nicaragua 1979-1984*, Cahier van *Pensamiento Propio*, Managua
- Carrión, Luis, 1981, *El Patriotismo, base de la Unidad Nacional*, Managua
- CEPAL (Comisión Económica para América Latina), 1982, *Características Principales del Proceso y de la Política de Industrialización de Centroamérica, 1960 a 1980*, Mexico, 26 november
- CEPAL, 1984, *Centroamérica: Evolución de sus Economías en 1983* (voorlopige versie), deel 2 hoofdstuk 5: *Nicaragua*, Mexico, maart
- CEPAL, 1985, *Notas para el estudio económico de América Latina y el Caribe*, 1984, *Nicaragua*, Mexico, juli
- Collins, Joseph e.a., 1985, *What Difference Could a Revolution Make, Food and farming in the new Nicaragua*, San Francisco
- Dijkstra, Geske, Ted van Hees en Marnix Krop, 1983, *Nicaragua: revolutie en mensenrechten*, *Socialisme en Democratie* 11, november
- Dijkstra, Geske en Arie Laenen, 1986, *Zes jaar sandinistisch economisch beleid*, hoofdstuk in het begin 1986 te verschijnen AI Cahier over Nicaragua
- Envío* no. 51 en 52, september en oktober 1985. Maandblad van het IHCA, Instituto Histórico Centroamericano, in Managua
- Harrison, Mark, 1980, *Why did NEP fail?*, *Economics of Planning* 16 (2), 57-67
- Irvin, George, 1983, *Nicaragua: establishing the state as the centre of accumulation*, *Cambridge Journal of Economics*, 1983 (7), 125-139

- LAWR = *Latin America Weekly Report*, 20-12-1985
- Marín X, José Nicolás, 1971, *Industrial Finance in Nicaragua. A study of financial practice in an underdeveloped country*, Managua
- Merl, Stephan, 1981, *Der Agrarmarkt und der Neue Ökonomische Politik*, München/Wenen
- Ministerie van Industrie, 1983, *Estrategia para el Desarrollo Industrial 1982-1983*, Managua
- Ministerie van Planning, 1980, *Programa Económico en Beneficio del Pueblo, 1980*, Managua
- Ministerie van Planning, 1981, *Programa de Austeridad y Eficiencia 1981*, Managua
- NACLA, 1985, *Report on the Americas*, mei/juni
- Nieuwsbrief* 40, januari 1986, Maandblad van de Stichting Nicaragua Komitee Nederland
- Nove, A., 1969, *An Economic History of the USSR*, Harmondsworth
- Pensamiento Propio* (3), no. 24, juni/juli 1985, interview met Tomás Borge, 'El nuestro es un proyecto enredado'
- Ruben, Raúl en Jan P. de Groot, 1984, *De gesocialiseerde sektor in de Nicaraguaanse agrarische hervorming*, paper voor VU-workshop 'A New Look at Dualism?', 10 december
- Vilas, Carlos M., 1984, *Perfiles de la Revolución Sandinista*, Havana
- Wheelock, J., 1981, Logros y Perspectivas de la Economía Sandinista, in FSLN, *Habla la Dirección de la Vanguardía*, Managua

Eerdere artikelen in TPE over Latijns-Amerika waren:
 Ruben Gowricharn en Glenn Willemsen, *Suriname: de revitalisatie van een exporteconomie*. TPE 5/2
 Kees Blokland, *De 'Via Campesina' in Nicaragua*. TPE 6/4
 Rob Vos, *Chili 1973-1983: het falen van een monetaristisch laboratoriumexperiment*. TPE 7/3